

lar da göze çarpmaktadır. Meselâ bir ağızda *öv'*ken diğerinde *ev'*dir; bir yerde *yuvurdu* iken diğer bir yerde *yuvünür* (yıkamaktan) dır. Bu bakımdan her bir metin şivece diğerinden farklıdır, ve bu ağızların yekdiğeri ile mukâyesesi dil coğrafisi ve etnik hususiyetlerin tayini için çok mühimdir. Şimdiye kadar, kimsece yapılmıyan bu tecrübelerden dolayı Bay Süreyya Şapşal'ın bu eserini Türk Dili tarihi için bir yenilik sayar ve kendisinden bu el vurulmamış sahaya aid bildiği ve topladığı malzemenin neşrini her an bekleriz.

A. Caferoğlu

Toplayan: Zeki Dalboy, *Sille Halk şairleri*; Konya. 1935 (Konya Halkevi Dil, Edebiyat; Tarih kolları neşriyatından, sayı. 5).

Sille halk şairlerinin intişarı halk edebiyatı kütüphanemizi zenginleştirmek için memlekette epeydir yapılagelen işlerin Konyadaki görünüşü olmak itibarıyla bizi sevindirdi.

Kitapta şiirleri toplanan ve hayatı hakkında malûmat verilen yedi şairden Figânî, Devâmî, Nigârî, Recâî, Âşık Ali, Zehrî, Feşânî, dördünün biyografilerine ait bazı malûmatla bazı manzumeleri vaktiyle Konya Vilâyeti halkıyat ve harsiyatında [1], ve Figânî hakkında, şairin ölümünü bildiren bir not ta Halk Bilgisi Mecmuasında [2], yine Sadettin Nüzhet tarafından neşredilmişti. Zeki Dalboy un kitabındaki manzumeler Halkıyat ve harsiyat ta bulunmıyan manzumelerdir. Fakat biyografiler, Sadettin Nüzhetle M. Ferit in verdikleri malûmata yeni bir şey ilâve etmiyor; hattâ, Halkıyat ve Harsiyattan istifade edilmeden yazılmış. Bu, halk şairlerine ait kitap için, -kitabın içindeki şairlerin, edebiyat tarihi bakımından kıymetleri ne olursa olsun- mühim bir kusur teşkil eder.

Kitabın yine bu biyografi kısmında, umumiyetle halk edebiyatı tetkiklerinde görülen bir eksiklik daha görüyoruz; esasen, Halkıyat ve Harsiyat ta bundan kurtulamamıştı. Halk şairlerine ait malûmatın kaynakları gayet mahduttur; bunlar çok defa şifahî rivayetlere, hususî ellerdeki cönklerle ve yazma mecmualara, nadiren de basılmış veya basılmamış

[1] M. Ferit, Sadettin Nüzhet; Konya Vilâyeti Halkıyat ve harsiyatı; Konya, 1926, Zehrî, S. 41-43 ve 334,335; Feşânî, S. 85; Figânî, S. 86-88; Nigârî, S. 342-344.

[2] Halk Bilgisi Mecmuası, C. I, Ankara 1928, S: 182.

tarihî menbalara inhisar eder. Halk edebiyatı sahasındaki araştırmacılarımız ilmi ananeye uyarak tarihî menbaları me haz olarak zikretmekten geri kalmadıkları, halde, diğer kaynakları hiç saymazlar. Halbuki sadece edebiyat tarihi bakımından değil, folklor ve sosyoloji bakımından da, ve bilhassa bu son bakımlardan, sözlü olsun, yazılı olsun, halk kaynaklarını zikri lüzumludur, hattâ zaruridi; aksi takdirde yapılan işler ilmi kıymetlerini yarı yarıya kaybetmiş olurlar. Bütün bu söylediklerimiz, neşredilen metinler için de varittir. Araştırmacılar, en ufak bir metni bastırırken dahi, ufacak bir notla onu nereden aldıklarını, nasıl ve hangi usule göre tesbit ettiklerini muhakkak yazmalıdırlar.

Halkıyat ve Harsiyâtın verdiği malûmat (yukarda ismini saydığım dört şair hakkında) ekseriyetle Sille Halk şairleri nin verdiği malûmat-tan fazladır. Bundan başka, bu iki eserdeki biyografilerin birbirine uymayan bir noktasına işaret edeceğim. Nigârî nin ölüm tarihi, Halkıyat ve harsiyat ta 1335, Sille Halk şairlerinde 1305 gösterilmektedir. Ben bu tarihleri tahkik için herhangi bir vasıtaya malik değilim.

Yine Halkıyat ve harsiyatı tetkik ederken dikkatimizi çeken ve mevzuumuz olan şairlerden birinin biyografisiyle ilgili bulunan bir noktaya daha dokunalım : Halkıyat ve harsiyat ta Zehrî nin bir koşması var; bu mersiyemsi bir manzumedir, ve içinde Süruf adlı birisinin ölümü acı ile anılır:

Şu fânî dünyadan geçti Sürurî,
Yok idi zerrece asla gururu.
Helâk edip gider kendini Zehrî,
Yanıyor vücudüm nâra kardaşlar. (Halkıyat ve Harsiyat, S. 334)

Bu, Halkıyat ve harsiyat ta (S.44-47) ve Sadettin Nüzhet in Silleli Sürurî sinde [1] hakkında malûmat verilen şair Sürurî midir. Gerçe, Halkıyat ve Harsiyat onun zehirlenerek öldürüldüğü tarihi 1272. ve Zehrî nin ölüm tarihini de 1322 (Halkıyat ve Harsiyat ta "tahminen,, kaydi var) olarak gösteriyor; ve bu malûmat, ancak Zehrî nin bu şiiri çok gençken yazmış, ve yahut çoh ihtiyar ölmüş olmasıyla telif edilebilir. Fakat, her ne olursa olsun, buradaki Sürurî eğer meşhur Silleli halk şairi Sürurî ise, bu kayıt, Sille halk şairlerinde ismi yazılı şairlerin belki en kuvvetlisi olan Zehrî ile Sürurî nin münasebetlerine dair bizi bir parçacık olsun aydınlatmış olur. Zehrî nin bahsettiği Sürurî nin, meşhur halk şairi Silleli Sürurî olması ihtimalini biraz daha kuvvetlendiren bir vâkıa daha vardır: Sadettin Nüzhetin Silleli Sürurî sinde (S.8):

[1] Sadettin Nüzhet, Silleli Sürurî, İstanbul, Sühulet kütüphanesi, tarihsiz.

Şu fânî dünyada neyerim yâri,
Herkes aşnasıyla gülemez oldu.

matla'lı koşmanın bazı mecmualarda Sürurî ye, bazılarında da Zehrî ye ait gibi gösterildiği kaydediliyor.

Sille Halk Şairleri nin bibliyografik tenkidini tamamlarken şunları da söyleyelim: Kitapta şairler dizilirken herhangi bir sıra, hattâ en basiti ve bence böyle küçük kitaplar için en mânasız olan alfabe sırası (alfabe sırası ancak ansiklopediler, lûgatler için pratik faydaları haizdir) bile gözedilmemiştir. Tertip hataları pek çoktur. Halkevi neşriyatında ilmî eserler için, uzman olmyanların bile gözüne çarpan bu türlü eksikliklere çok dikkat etmelidir. Bu çeşit halkiyat tetkiklerinde hem filoloji bakımından, hemde bugün büyük önemi olan halk vokabüleri bakımından çok lüzumlu bir neşir kaidesi vardır ki kitapta bu da gözedilmiştir: Koşmalarda bir çok mânası anlaşılmyan kelimeler, tâbirler var. Bunlardaki bu anlaşılmazlık tertip ve basım hatasından mı ileri geliyor, istinsah edilirken mi okunmamış, yoksa mahallî halk ağzına ait kelimeler olmasından mı doğuyor? içinden çıkmak imkânsızdır. Umumiyetle metin neşirlerinde, anlaşılmyan kelimelerin arap harfleriyle yazılması, yanlarına (?) işareti konulması, istinsah vasılasıyla yapılmış neşirlerde en iyi usuldür. Okunan ve mânası anlaşılan kelimelere gelince: bunlar eğer umumî halk idiomuna ait kelimelerse ve umumî lûgatlerde bulunabileceklerse, kitabın plâni da bana göre yapılmışsa, izah edilmeden geçilebilir. Diğer her türlü hususi kelime ve tabirlerin muhakkak, ya kitabın sonuna bir lûgatçe ilâvesiyle, ya yahut haşiyelerle mânalarının açılması zaruridir. Müstensih tarafından tahmini okunuşları veya tashihler asıl kelimenin yanına (....) işaretleri içinde yazılır. Halkiyat araştırmalarıyla uğraşan nice kimseler vardır ki bu türlü işlere, ya vakitleri olmadığından, veya alışmadıklarından, yanaşmazlar. Halkevi neşriyat Kolları basacakları eserlerin bu eksikliklerini kendi komite âzalarına tamamlatmalıdırlar. Bundan on on beş sene evvel, belki, halkiyata ait çıkan eserlerin bu kodar titiz bir teknik tenkidine tâbi tutulması zait görülebilirdi; çüki o zamanlar halkiyat sahası daha yeni işlenmeğe başlıyordu, ve hevesleri kırmamak gerekti. Bugün, kısa da olsa, bir mazisi, ananesi olan halkiyat çalışmalarından her türlü dikkat ve sıhhat şartlarını beklemekte haklı sayılırız. Bilhassa, neşredilen eserler, bugün oldukça mühim bir yekûn tutuyor. Artık bunlardan istifade edenler tabiatıyla bizden endeks ve lûgatçeler gibi pratik vasıtalar beklerler.

*
* *

Halk şairlerine ait metinler, kültür çalışmalarımızı bir kaç bakımdan ilgilendirir: 1- Edebiyat- estetik bakımından. Biz bunlarda halk estetiği-

nin halk heyecanının ve ifadesinin ham güzelliklerini ararız. 2- Lisanî bakımdan. Yeni kelimeler, kelimelerin yeni mânaları, yeni tabirler, fonetik hususiyetler için bunlar iyi birer kaynak olabilirler. 3- Sosyal bakımdan. Bizim geçmişe ait edebî eserlerimiz halk tabakalarının muhtelif sosyal sınıfların aralarındaki münasebetleri izah hususunda ne kadar kısır (bazı tarihî, coğrafî eserlerimizle tek tük edebî eserlerimizi, şehir hayatını anlatmak itibarıyla bu hükümden ayrı tutmak şartıyla), halk edebiyatına ait eserlerimiz, hattâ edebî bakımdan o derece verimlidir.

Ben Sille Halk Şairlerinin lisanî bakımdan tetkikini yapacak değilim. Zaten bu hususta yapılacak fazla iş yoktur. Bu nevi neşriyatta fonetik hususiyetleri bulamıyoruz. Vokabüler işini Türk Dili Kurulu, bütün şumuliyle başarırken halk kaynaklarından hiç birini ihmal etmiyor. Sözlük çıktıktan sonradır ki, ferdi çalışmalar, başarılan işlere yeni bir şey ilâve edebilir.

Kitaptaki metinlerin edebî bakımdan tetkikine geelim: XIX. asır halk şairlerimiz içinde, eski kuvvetli halk şiiri ananesini devam ettirenler pek nadirdir. Yeniçeri ocakları kalktıktan sonra, bu ananenin en verimli yurdu göçebeler arası oldu. Göçebe ananelerine malik olmayan şairlerimizin hepsinde, XIX. asırda git gide sadeleşen, ve halk tabakalarına (bilhassa şehirlerdeki orta tabakalara) kadar sokulan divan edebiyatı tesirleri görülür. Sille Halk şairlerin bu vasıflarla vasıflanmış görüyoruz. Yalnız bütün bu halk şairlerinde, yine halktan olan bir taraf vardır ki o, ifadede ve düşünüşte zaman zaman harcâlem divan mazmunları ve tevekkül, kanaat, meskenet ideolojisi içinde yer yer tepen bir halk aklı selimi ve zekâsı, ve iptidâî insan duygu ve heyecanı halinde belirir. Bunlar bize, edebî kıymeti olan kuvvetli halk şairleri kazandırmaları bile, bazı kıt'alarda, hattâ beyit ve mısralarda (bütün bir şiirin, bu çeşit halk şairlerinde, aynı kuvvetli soluk ile dolu olması pek vâki değildir) kalabalığın orijinal estetik ve duyuş ihtibasını haber verdiği için önemlidir. Böyle hallerde, halk şairleri bilmiyerek ve istemiyerek kalabalığın hakiki ihtiyaçlarının tercümanı olurlar.

Sille halk şairlerinde de bu çeşit parçalar - az da olsa- vardır. Figanî nin ölüm sıralarında oğluna (oğullarına?) kendini şu şekilde anlatarak:

İhtiyar halimde ettiniz şaşkın,
Figanî yim, evlât yüzümdan düşkün..

diye yazdığı koşmadaki şu parçalar, avlâdına hasret kalmış, onlardan bir fayda bulamamış dertli, fakir bir babanın duygularını kuvvetle ifade ediyor:

Vâdem geldi, elbet ben de kaçırım..
Kara toprak, mezarımı açarım,

Tohum gibi dertlerimi saçarım.
Ağlamaktan gayri kârım kalmadı.

Ruuum pek daraldı, kesildi nefes.
Şimdengeri artık benden ümit kes.
Söylemek isterim, çıkmıyor hiç ses...
İster geling, gelmeng, zorum kalmadı. (S.24)

Aynı şiirin bir yerinde, bu acının, kolay kolay bulunamayacak bir mazmunla ijadesini biliyoruz:

Derdi dert üstüne pek çok uladım,
Yarama bir merhem sargım kalmadı,

“Asker ocağındaki kuzu,, suna yazdığı manzum mektupta, kendisiyle oğlunun iki satırda şu veciz ifade ile karşılaştırılması. ancak hassas halk sanatkârlarına nasip olan muvaffakiyetlerdendir:

Garib bülbül yuvasında ötüşür,
Erkek koyun, kasap yeri yakışır... (S.23)

Umumiyetle kuru zahidane manzumelerini gördüğümüz Devâmî nin, yer yer lirik coşuşlarını buluyoruz:

Acep nerde gezer ol nazlı yârım,
Sağlığını bildiren yok, bilen yok... (S. 28)

Bu halk şairlerinin kullana kullana bir türlü bitiremedikleri, eskitemedikleri, sonsuz gurbet temidir.

İşte Feşânî nin bütün şiirleri içinde, şairin yalnızlıktan, gariplikten duyduğu büyük acıyı anlatan güzel parça:

Kimeler kalmasın kendi başına,
Kardaştan fayda yok hem kardaşına...
Ölürsem el değmeng ilin taşına,
Bilirse kabrimi bir kazan bilir... (S.42)

Bu yedi halk şairinin belki en cinsi Zehrî dir. Kendini orijinal ve mânidar bir mahlas bulan bu küçük yaştan kör kalmış şairde bütün iptidailiğine ve beceriksizliğine rağmen halkın gariplik ve sefil hayatından duyduğu şeylerin tok ve haşin ifadesini buluyoruz. Yazık ki Zehrî nin pek az miktarda şiirleri mevcuttur. Eğer mebzul manzumeleri elimize geçseydi yine gurbet acısını, gurbet illerede ölen kimsenin uyandırabileceği merhamet hislerinin belki en derinini.

Bir garip öldü diyeler,
Üç günden sonra duyalar,
Soğuk su ile yuyalar...

diyen Yunusa yakın bir kuvvetli ifade ile anlatan şu parça gibi belki daha bir çok bulmak mümkün olacaktır:

Ey Zehrî (. . . .) sen dahi düşün,
Varmıdır tarihi mezar taşının?
Gurbet illerinde ölen kişinin
Yazılır mektubu, kâğıtlar gider... (S. 38)

Sille Halk şairlerindeki metinler bize sosyal bakımdan bir çok şeyler öğretiyor. Bunları okuyunca XIX. asır sonlarında ve büyük harp sıralarında bütün bir yoksul ve aç kalmış halkın, çorak ve verimsiz bir memleketin manzarasını sezmek mümkündür. Figanî nin S. 6 daki ilencinde S. 15 teki dastanında bu yoksulluk hayatının canlı tasvirini buluyoruz.

Manzumelerde sık sık mültezimlerin zulmünden şikâyet olunur. Hatta bu mevzua hasredilmiş şiirler bile var. Nigârî nin bir ilenci, elinden bütün mahsulünü alan bir aşar mültezimine hitap eder. Bu, başka merci bulunmayan köylünün Hudaya yazdığı bir istid'a ile başlar:

Bütün varım aldın, ey kanlı zâlim!
Şikâyet ederim Hudaya seni.

Mültezimi, fakirlerin. rızklarından fazlasını yığan zenginlere karşı duydukları hayretle, şöyle anlatır:

Helâl, haram demez, aldığın yudar,
Bu kadar eşyayı bilmem ki nider?
Hemen marifeti vurgunluk eder...
Kalmadı ben fakirin eldeki varı. (S. 31-32)

Recaînin mültezimleri ve «haraçgüzâr» köylülerin halini anlatan parçası daha vecizdir:

Kimisi ülemâ, kimisi hacı... (mültezimlerin)
.....
Böyle bir devirde verdik haracı,
Sanki yesir köle geldik Moradan...

Bu destan muhamminlerle mültezimlerin, köylü aleyhine, uzlaşmalarından, kadıların rüşvetlerinden şikâyetlerle doludur.

Görülüyor ki halk şairlerinin eserlerinin tetkiki edebi bakımdan bize bir şey vermediği zamanlar bile, boş bir iş değildir. Bütün bir feodal

veya yarı feodal memlekette, her türlü tenkit ve neşir vasıtalarından mahrum halkın, şikâyetlerini, acı istihzalarını, ve tenkitlerini halk şairleri dediğimiz bu canlı gazetelerle neşrettiğini hatırdan çıkarmamalıdır. Memleketin sosyal tarihini öğrenmek istediğimiz zaman, yalnız büyük şehirlerin matbuat kaynaklarına değil, daima ihmal edilmiş olan bu halk kaynaklarına da müracaat etmeliyiz.

Pertev Nailî Boratav

Sergeyu Fedoroviçu Oldenburgu, k pyatidesyatiletıyu nauçno-obşçes-tvennoy deyatel'nosti (1882-1932), Sbornik statey, Leningrad, 1934, Sayfa 642, Rus Akademisi neşriyatından.

Rus Şurular akademisi tarafından, elli yıllık ilim hayatını doldurması münasebetile S. Y. Oldenburg'a ithaf edilen bu eser muhtelif makalelerden ibaret olup, 49 alimin ayrı ayrı mevzulara dair tetkiklerini ihtiva etmektedir. Birbuçuk sayfadan ibaret ilk mukaddimemsi makalede külliyat müsebbibinin, otuz yıldan fazla Rus akademisi üyeliğinde bulunduğu, yirmi beş yıl aynı ilim müessesesinin daimî kâtipliğinde kaldığı ve 1930 dan itibaren Akademinin en kuvvetli şubesi sayılan «Umum Birleşik Şarkiyat Enstitüsü» Direktörü vazifesini ifa ettiği kaydedildikten sonra, ayrıca mumaileyhin akademi teşkilâtı hususunda gösterdiği ciddî ve faal alâkası şükranla yadedilmektedir. Elli yıl gibi uzun ilmî araştırmalarında Oldenburg, bilhassa, indolog ve sanskritci olarak kalmıştır. Orta Asya kazıları münasebetile yazdığı bir kaç küçük tenkidimsi makaleler hariç olmak üzere, Oldenburg Türkoloji ile alâkadar olmadı, bu yüzden onun şahsiyeti ve ilmî faaliyeti mevzuumuz haricinde kalmaktadır. Şerefine çıkarılan külliyatta ise, Türklojiyi yakından alâkadar eden yazıları birer birer gözden geçirerek ayrı ayrı üzerinde duracağız.

❖

Gordlevskiy, V. A., *Bahâ-üd-dîn Nakşbend Buharskiy* (K voprosu o nasloyeniyah v Islame) = *Buharalı Bahâ-üd-dîn Nâkşbend* (İslâmlar arasında söhreti hakkında), s. 147-169.

1929 yılında Buhara'da bulunan Prof. Gordlevskiy, seyahetinden istifade ederek Bahâ-üd-dîn adlı kışlağı ziyaretle Mohammed Nakşbend'in doğum yerini ve türbesini ziyaret etmiştir. Kendi müşahedeleri ile